

Aktyorlik san'atida Sahna nutqi fanining ahamiyati.

Ahliddin Begdadayev

*Qo'qon davlat universiteti
San'at va sport fakulteti "San'atshunoslik"
kafedrasi Dramatik teatr rejissyorligi ta'lim yo'nalishi
3-bosqich talabasi.*

Annotatsiya

Aktyorlik san'atida sahna nutqi fanining ahamiyati, aktyorlar uchun nutqni to'g'ri va ta'sirli ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada sahna nutqi fanining asosiy jihatlari va uning aktyorlik faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: aktyorlik, sahna nutqi, ifoda, san'at, ta'sir.

Sahna nutqi fani, aktyorlik san'atining ajralmas qismi bo'lib, aktyorlarning sahnadagi ifoda va muloqot usullarini o'rganadi. Bu fan, aktyorlarning nutqini, vokal texnikalarini, tilni va emotsional ifodalarni o'z ichiga oladi. Sahna nutqi orqali aktyorlar rolni chuqurroq his qilishlari va tomoshabinlar bilan yanada aniqroq samimiy aloqada bo'lishlari mumkin. Aktyorlik san'atida sahna nutqi faqatgina so'zlarni aniq va ravon talaffuz qilish emas, balki ularni ma'no va hissiyotlar bilan to'ldirish hamdir. Ushu jarayon aktyorning sahnadagi berilgan roldagi ishtiroki va uning xarakterini to'liqligicha ochib berish uchun muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Sahna nutqi fani, asosan, uchta asosiy komponentdan iborat bo'lib, ular: vokal texnika, til va emotsional ifoda. Vokal texnika, ovozning sifatini, balandligini va kuchini boshqarish orqali tomoshabinga yetkaziladigan his-tuyg'ularni shakllantiradi. Aktyorlar ovozlarni doimo to'g'ri va samarali ishlatishni o'rganishlari kerak, chunki ovozning xilma-xilligi, jarangdorligi va uning kuchi sahnadagi aktyor ifodasiga ta'sir qiladi. Bu borada nafaqat ovozning amaliyoti, balki uning psixologik jihatlari ham muhim hisoblanadi. Aktyor o'z ovozini qanday ishlatishini bilishi, uning sahnadagi yaratayotgan obrazini yanada yorqinroq va qiziqarliroq qilishga yordam beradi.

Til, nutq aktyorlarning nutqida muhim rol o'ynaydi. Har bir so'zning talaffuzi va ta'sir kuchi, sahnadagi voqealarning muhimligini oshirib beradi. Aktyorlar, o'zlarining rollarini o'ynashda, tilning nozik nuanslarini tushunishlari va ulardan foydalanishlari zarur. Har bir so'z, har bir ibora, sahnaning atmosfera va mazmunini

belgilaydi. Bu jihatdan tilni o'rganish, aktyorlik san'atining rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

Emotsional ifoda, sahna nutqi fanining yana bir muhim jihati hisoblanadi. Aktyorlar, o'zlarining his-tuyg'ularini sahnada qanday ifoda etishni bilishlari kerak. Bu, tomoshabinlarga ularning obrazlarini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi va sahnadagi voqealarning ta'sirini kuchaytiradi. Aktyor sahnada his-tuyg'ularini to'g'ri ifoda eta olmasa, tomoshabinlar bilan aloqasi zaiflashadi va sahnadagi muhitni yo'qotadi. Shuning uchun sahna nutqi fani, aktyorlik san'atining rivojlanishi va muvaffaqiyatli ifodasi uchun zaruriy asosdir. Sahnada nutqi fani, aktyorlik san'atining muhim komponentlaridan biri bo'lib, aktyorlarning o'z hissiyotlarini, xarakterlarini va voqealarini tomoshabinlarga yetkazishida asosiy rol o'ynaydi. Bu fan, nutqning strukturasi, tovush, intonatsiya va emotsional ifoda kabi elementlarni o'z ichiga oladi. Sahnada nutqi orqali aktyorlar, o'z rollarini chuqurroq anglab, sahnada ishtirok etayotgan voqealarning ruhiyatini to'liq aks ettira olishlari mumkin. Aktyorlar, sahna nutqini o'zlashtirish orqali, o'zlarining ijodiy imkoniyatlarini kengaytiradilar va tomoshabinlar bilan samarali aloqani ta'minlaydilar. Natijada, sahna nutqi fani nafaqat aktyorlik san'atining asosiy qismi, balki sahnadagi umumiy muhit va atmosferani yaratishda ham muhim ahamiyatga ega.

Biz endi Sahnada nutqi fanining tarixiga bir nazar tashlab o'tamiz. Sahnada nutqi fani, aktyorlik san'atining ajralmas qismi bo'lib, o'zining tarixi davomida ko'plab o'zgarishlarga va rivojlanishlarga duch kelgan. Bu fan, dastlab qadimiy Gretsiyada paydo bo'lgan bo'lib, o'sha davrda aktyorlar o'z rollarini ifodalashda nutqning kuchidan foydalanishni o'rganishgan. Sahnada nutqi, asosan, dramatik ijro va emotsional ifodalar orqali tomoshabinlarga ta'sir o'tkazish maqsadida ishlab chiqilgan.

O'tgan asrlar davomida sahna nutqi fani o'zining nazariyasi va amaliyotida bir qator muhim shaxslarni yetishtirdi. Masalan, Konstantin Stanislavskiy, sahna nutqining psixologik asoslarini chuqur o'rganib, aktyorlar uchun yangi metodologiyalarni taqdim etdi. Uning "tabiatni ifodalash" tamoyili, sahna nutqining tabiiyligini oshirishga va aktyorlarning emotsiyalarini yanada aniq ifodalashga yordam berdi. Shundan buyon Stanislavskiyning uslubi, aktyorda sahna nutqini o'zlashtirish jarayonida ijodkorlar uchun muhim bir asos bo'lib qoldi.

Sahnada nutqi fanining rivojlanishi, faqat dramaturgiya bilan cheklanibgina qolmay, balki teatr san'atining boshqa jihatlari bilan ham bog'liqdir. Bu fan, aktyorlar uchun o'z rollarini o'zlashtirishda nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki ijodiy fikrlash va shaxsiy tajribalarni ham talab qiladi. Sahnada nutqi, tomoshabinlar bilan o'zaro aloqani kuchaytirish orqali, teatrning asosiy maqsadlaridan biriga erishishga yordam beradi.

Hozirgi kunda sahna nutqi fanining o'zgarishi, yangi texnologiyalar va madaniy kontekstlar bilan bog'liq. Zamonaviy teatrda nutqning roli yanada kengayib, yangi shakllar va uslublar paydo bo'lmoqda. Natijada, sahna nutqi fani, aktyorlik san'atining rivojlanishida muhim rol o'ynab, uning kelajagini belgilab berishda davom etmoqda. Sahnada nutqi fanining tarixi uzoq va murakkab jarayonlardan iborat bo'lib, u teatr san'atining rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Dastlabki davrlarda sahna nutqi oddiy va tabiiy ifoda tarzida namoyon bo'lgan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan u yanada nozik va murakkab shakllarga kirib bordi. Muqaddas va folklor an'alaridan kelib chiqqan

holda, sahna nutqi o'zining estetik va dramatik ahamiyatini oshirishga intilmoqda. Ushbu sohada muhim shaxslar, masalan, Konstantin Stanislavskiy va Lee Strasberg kabi aktyorlik metodlari bilan tanilgan san'atkorlar, sahna nutqi fanining asosiy tamoyillarini shakllantirishda katta rol o'ynadilar. Ular, o'z navbatida, aktyorlik san'atining hissiyot va ifoda orqali tomoshabinlar bilan aloqasini kuchaytirishga yordam berdilar. Shunday qilib, sahna nutqi fani, aktyorlik san'atining rivojlanishida muhim rol o'ynab, uning kelajagini belgilab berishda davom etmoqda.

Aktyorlik san'atida sahna nutqi xarakterlarni ochish va sahnada qahramonlarni jonlantirishda muhim rol o'ynaydi. "Aktyorlik san'atida uning siymo qiyofasiga kira olishi mahorat mezoni hisoblanadi. Aniqroq qilib tushintiradi gan bo'lsak, aktyor sahnada bironbir siymo timsolini yaratar ekan, avvalo, o'sha siymoga xos bo'lgan xususiyat va xislatlarni tomoshabin ko'z o'ngida, muayyan makon va zamonda yarata olsagina, u yaratgan timsol haqiqiy ijod namunasi sifatida qiziqarli va ishonarli bo'ladi".¹ Nutq, aktyorning ijrosida o'ziga xos bir vosita sifatida, xarakterning ichki dunyosini, uning hissiyotlarini va motivlarini tomoshabinga yetkazish imkonini beradi. Sahnada nutqi orqali aktyor o'z xarakterining psixologik holatini, ijtimoiy pozitsiyasini va shaxsiy xususiyatlarini ifoda etadi. Bu jarayon aktyorning ovozinin kuchi, tembri, aksentlari, va so'zlarning tanlovi orqali amalga oshiriladi. Aktyor sahnada nutq so'zlayotganida, tomoshabinlar xarakterning hissiy holatiga kirishadi va uning hikoyadagi o'rnini anglaydilar.

Aktyorlikda sahna nutqining ahamiyati, shuningdek, dialoglar orqali xarakterlar o'rtasidagi munosabatlarni ochib berishda ham namoyon bo'ladi. Har bir so'z, har bir ibora xarakterlarning o'zaro aloqalari va hissiy tajribalarini yanada kuchaytiradi. Nutq, shuningdek, sahnada voqealarning rivojlanishiga xizmat qiladi, chunki u xarakterlarning harakatlari va qarorlarini asoslaydi. Aktyorlar sahna nutqi orqali o'z rollarini mustahkamlab, tomoshabinlarga voqea rivojini tushunishda yordam berishadi. Bundan tashqari, sahna nutqi orqali yaratilgan atmosfera va muhit, tomoshabinlarning hissiy tajribasini chuqurlashtiradi. Aktyorlarning nutqi, sahnada sodir bo'layotgan voqealarning muhimligini ta'kidlaydi va tomoshabinning e'tiborini muayyan joylarga qaratadi. Nutqning ritmikasi va intonatsiyasi, sahnada sodir bo'layotgan voqealarning muhimligini oshirib, tomoshabinlarni xarakterlar bilan yanada yaqinlashtiradi. "Ovozni boshqarish, nutq aniqligi, jismoniy plastika va sahnadagi muvozanat aktyorning ichki kechinmalari bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'lishi lozim. Agar tashqi ifoda ichki mazmun bilan uyg'unlashmasa, obraz sun'iy va ishonchsiz ko'rinadi. Shu sababli Stanislavskiy aktyorni texnik vositalarni maqsadga bo'ysundirishga, ularni obraz mohiyatini ochishga xizmat qildirishga undaydi. Stanislavskiy ta'limoti qahramon qiyofasini yaratishda aktyor shaxsiyatini markazga qo'ygan holda, sahnaviy obrazning chuqur psixologik, estetik va badiiy yaxlitligini ta'minlashga xizmat qiladi".² Ovozning rang-barangligi va nutqning mahorati, aktyorlarning ijrosini kuchaytiradi va sahnada hayotiylikni ta'minlaydi. Sahnada nutqi orqali, aktyorlar o'z

¹ Umidaxon Boltaboyeva. "Rejissyorning aktyor bilan ishlash mahorati". Oriental Art and Culture Scientific Methodical Journal. Volume 6. Issue 5. December 2025. 379-382 - betlar.

² Umidaxon Boltaboyeva. "Qahramon qiyofasini yaratishda Stanislavskiy ta'limotining mohiyati". Oriental Art and Culture Scientific Methodical Journal. Volume 7. Issue 1. Yanuayri 2026. 122-126 - betlar.

xarakterlarini yanada chuqur va kompleks tarzda ochib berishadi, bu esa tomoshabinlarni hikoyaning ichiga tortadi. Aktyorlik san'atida sahna nutqi, faqatgina so'zlardan iborat emas, balki u xarakterlarni yaratish va hikoyani rivojlantirishda muhim bir vosita hisoblanadi. Nutq orqali yaratilgan hissiyotlar va atmosfera, tomoshabinlarga unutilmas tajribalarni taqdim etadi. Aktyorlik san'atida sahna nutqi xarakterlarni ochish va hikoyani rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Har bir aktyor nutq orqali o'z xarakterining ichki dunyosini ifoda etadi, bu esa tomoshabinlarga xarakterning hissiy holatini va motivatsiyasini tushunish imkonini beradi. Nutqning intonatsiyasi, tembri va ritmi xarakterning shaxsiyati va uning sahnadagi o'rnini belgilaydi. Masalan, kuchli va ishonchli nutq, xarakterning kuchli xarakterini aks ettirishi mumkin, aksincha, noaniq va yumshoq nutq esa xarakterning zaifligini ko'rsatadi. Shuningdek, sahna nutqi hikoyaning rivojlanishiga ham ta'sir qiladi; to'g'ri va samimiy ifoda hikoyaning muhim momentlarini kuchaytiradi, tomoshabinlarni voqealarga jalb qiladi. Shu tariqa, aktyorlikda nutq nafaqat bir vosita, balki san'atning ajralmas qismidir, bu orqali hikoya hayotga kiradi va xarakterlar o'zlarining haqiqiylikni namoyon etadi. Aktyorlik san'atida sahna nutqi xarakterlarni ochishda va hikoyani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Nutq, aktyorning ifoda va emotsiyalarini yetkazish vositasi sifatida, xarakterlarning ichki dunyosini ochadi. Bu jarayonda nutqning to'g'riligi va ta'sirchanligi tomoshabinlar bilan muloqotda muhim rol o'ynaydi, ularni sahnadagi voqealarga yanada chuqurroq jalb etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, sahna nutqi fanining aktyorlik san'atidagi o'rni juda muhimdir. Aktyorlar sahna nutqini o'z ijro uslublarida qanday qo'llashlari, ularning san'atida qanday o'zgarishlar kiritishi va tomoshabinlar bilan qanday aloqalar o'rnatishi borasida chuqur fikr yuritish zarur. Sahna nutqi, aktyorlarning xarakterlarini yanada jonlantirish va voqealarni yanada hayajonli ko'rsatishda asosiy vosita hisoblanadi. Shuningdek, bu fan aktyorlar uchun o'z hissiyotlarini, ichki muammolarini va xarakterlarini yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Aktyor sahnadagi nutqi orqali o'z rolini to'liq ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa tomoshabinlarni voqeaga jalb qilish va ularning hissiy holatini o'zgartirishga yordam beradi. Sahna nutqi orqali aktyorlar o'z obrazlarini yanada chuqurroq va ta'sirliroq ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu fan, shuningdek, aktyorlarning til va nutq madaniyatini oshirishga, sahna harakatlarini mukammallashtirishga va tomoshabin bilan muloqot qilishda yangi imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi. Natijada, sahna nutqi nafaqat aktyorlik san'atining ko'rinishini, balki uning mazmunini ham boyitadi. Shu bilan birga, bu fan aktyorlar uchun o'z ijodkorligini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Stanislavskiy K.S. San'atdagi hayotim. –T. Badiiy adabiyot, 1965.
2. Mahmudov J. Aktyorlik mahorati. - T., 2005.
3. Mahmudov J. Mahmudova H. Rejissura. - T., 2008.
4. U.Boltaboyeva, Aktyorlik mahoratida mezanssenirovka elementining shakl va usullarini o'rgatishning maqsadlari va bosqichlari, "Oriental Art Culture" Scientific Methodical journal Volume 5 Issue 3 07.2024 671-674- betlar.

5. Umidaxon Boltaboyeva. “Qahramon qiyofasini yaratishda Stanislavskiy ta’limotining mohiyati”. Oriental Art and Culture Scientific Methodical Journal. Volume 7. Issue 1. January 2026. 122-126 - betlar.
6. Umidaxon Boltaboyeva. “Rejissyorning aktyor bilan ishlash mahorati”. Oriental Art and Culture Scientific Methodical Journal. Volume 6. Issue 5. December 2025. 379-382 - betlar.